

Міністерство освіти та науки України

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-
ДОРОЖНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА БІЗНЕСУ

Кафедра економічної теорії і права

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

по курсу

«Кримінальне право»

Харків 2005

ПЛАН

Тема 1: Кримінальний закон.

Тема 2: Поняття злочину та його ознаки.

Тема 3: Поняття складу злочину та його значення.

Тема 1: Кримінальний закон

1. Поняття кримінального закону, його значення та основні риси
2. Джерела кримінального права України
3. Структура кримінального закону. Структура кримінально – правової норми. Диспозиція і санкція та їх види
4. Чинність кримінальних законів у просторі
5. Територіальний принцип чинності кримінального закону
6. Принцип громадянства та універсальний принцип дії кримінального закону
7. Чинність кримінального закону в часі (принципи, поняття часу вчинення злочину, зворотня сила

1. Поняття кримінального закону, його значення та основні риси.

Кримінальний закон в найбільш широкому розумінні – це система законодавчих актів України та імplementованих у них положень міжнародних договорів, що містять норми кримінального права. Кримінальний закон у більш вузькому розумінні – це законодавчий акт ВР України, який містить одну, кілька або систему взаємопов'язаних і взаємоузгоджених кримінально-правових норм. З урахуванням змісту та обсягу правової регламентації і джерела походження кримінально-правової норми кримінальний закон має такі аспекти. По-перше, кримінальний закон – це КК – єдиний кодифікований законодавчий акт, який містить кримінально-правові норми. На сьогодні в нашій державі чинним є КК України який набув чинності з 1.09. 2001р. По-друге, кримінальний закон – це і окрема стаття КК або її частина, що передбачає відповідальність за злочин певного виду. Наприклад, ч.2 ст.185 КК передбачає відповідальність за крадіжку, вчинену повторно або за групою осіб. Отже, кримінальний закон України – це сукупність систематизованих та окремих законодавчих актів ВР України, що визначають загальні положення, підстави і межі кримінальної відповідальності, види злочинних діянь і передбачених за них покарань, підстави призначення покарання, звільнення від покарання чи відповідальності.

Значення кримінального закону:

1. Кримінальний закон є одним із важливих засобів охорони життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності і безпеки людини як найвищої цінності, суспільного ладу України, її політичної та економічної систем, власності й усього правопорядку від злочинних посягань і засобом боротьби з ними.
2. Лише кримінальний закон містить кримінально-правові норми, які визначають загальні положення кримінального права, злочинність та караність діянь, види цих діянь та покарань за їх вчинення, підстави, обсяг та межі кримінальної відповідальності, підстави звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання.
3. Кримінальний закон є певним засобом виховного та превентивного впливу на осіб, засуджених за вчинення злочину, а також на інших громадян.

2. Джерела кримінального права України.

Основним національним джерелом кримінального законодавства є КК України, де сукупність кримінально-правових норм об'єднана у відповідні глави та систематизована у певній послідовності. Норми кримінального кодексу приймаються на основі Конституції України та повинні їй відповідати.

Джерелами кримінального права, згідно зі ст.52 КУ, можуть бути і рішення Конституційного Суду України про неконституційність кримінальних законів чи їх окремих положень. Такі закони чи їхні окремі положення втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом рішення про їх неконституційність.

3. Структура кримінального закону. Структура кримінально – правової норми.

Диспозиція і санкція та їх види.

Структурно кримінальне законодавство України складається з двох частин: Загальної та Особливої. Таку саму структуру має і КК. Кожна частина КК поділяється на розділи: у Загальній частині їх 15, в Особливій – 20, кодекс також має Заклучні та перехідні положення, що складаються з 2 розділів, та додатку „Перелік майна що не підлягає конфіскації”. Кожен розділ має назву та об’єднує сукупність статей, які теж мають назви. У свою чергу, майже кожна стаття складається з частин, якими є кожен окремий абзац статті. Деякі статті чи їх частини складаються з пунктів, які мають літерні або цифрові позначки. При посиланні на закон вказуються й індекси цих пунктів. Деякі статті КК мають дуже специфічну структуру, оскільки в них передбачені примітки, які роз’яснюють певні терміни закону і теж можуть мати частини (абзаци). Наприклад, у ст.117 є примітка, яка вказує критерії визнання матеріальної шкоди заподіяної в великому та особливо великому розмірах.

Якщо після прийняття КК його доповнюють новими нормами, то вони включаються до КК у вигляді окремих статей, яким дають номер найбільш споріднених із ними статей КК, з обов’язковою вказівкою додаткового цифрового індексу, що теж має порядковий номер.

Кримінально-правова норма, яка і всяка правова норма, має трьохланкову структуру: гіпотезу, диспозицію і санкцію. Гіпотезу, тобто умову, за якої застосовується правова норма, статті Особливої частини КК описують не текстуально, контекстуально, тобто вона розуміється як необхідна. Текстуально ж ці статті описують диспозицію та санкцію. Норми ж Загальної частини санкцій не містять.

Диспозиції в кримінально-правових нормах Особливої частини описують стандарти забороненої (злочинної) поведінки певного виду, однак текстуально ці диспозиції описують лише специфічні для даного виду злочину ознаки, а інші необхідні ознаки, які є спільними для багатьох злочинів, законодавець вказує в нормах Загальної частини. Для з’ясування цих ознак користуються моделлю складу злочину, за якою законодавець описує будь-який злочин. Отже, диспозиції в Особливій частині побудовані за принципом логічної норми. Для опису ознак складу конкретного злочину законодавець використовує один із 4-х видів диспозицій: просту, описову, відсильну, бланкетну. Проста диспозиція називає лише склад злочину і не розкриває його змісту (ст.119 вбивство з необережності). Описова диспозиція називає склад конкретного злочину і розкриває його зміст, дає його визначення (ст.111- вичерпний перелік дій, характерних для держаної зради; ч.1 ст.185 - поняття крадіжки). Відсильна диспозиція ознаки певного складу злочину найчастіше називає у першій частині статті або називає лише сам склад злочину, а ознаки, що обтяжують такий злочин (кваліфікований вид), вказує в наступній частині статті. Іноді ж відсилання до іншої статті може стосуватися виключення певних більш небезпечних способів вчинення даного. Бланкетна диспозиція називає лише сам склад злочину, а для визначення ознак такого злочину відсилає до норм інших галузей права або інших підзаконних актів (напр. ст.418. Порушення статутних правил несення вартової служби чи патрулювання, посилається на ті правила, що містяться в Статуті гарнізонної та вартової служби ЗСУ).

Санкції, що як структурна частина Особливої частини КК використовуються для визначення виду і розмірів покарання, бувають двох видів: відносно визначені та альтернативні. Відносно визначена санкція передбачає покарання певного виду, наприклад, позбавлення волі у певних межах, вказуючи або не вказуючи текстуально його нижню межу, або верхню межу. Альтернативні санкції передбачають не один, а два чи більше видів покарань, з яких суд може призначити лише одне.

4. Чинність кримінальних законів у просторі.

КК України передбачає просторову та часову юрисдикцію кримінального закону. Просторова юрисдикція означає поширення кримінального закону України в межах певної території та щодо певного кола осіб. Просторова юрисдикція кримінального закону ґрунтується на 3 основних принципах: територіальному, національному та універсальному. **Територіальний** принцип регламентує чинність кримінального закону на території України. Винятком із територіального принципу є принцип дипломатичного імунітету. Він передбачає, що кримінально-правова юрисдикція України не поширюється на осіб, що мають дипломатичний імунітет, але зберігається щодо вчинених ними в Україні злочинів. Тому до відповідальності за ці злочини вони притягаються в державі, яка є акредитуючою. **Національний** принцип (принцип громадянства), регламентує чинність кримінального закону щодо діянь, вчинених за межами України її громадянами та особами без громадянства, що постійно проживають в Україні. **Універсальний** принцип передбачає поширення чинності кримінального закону України щодо діянь, вчинених за межами України іноземними громадянами, у випадках, передбачених міжнародними договорами. Просторові принципи, в основному, визначаються нормами кримінального закону України. Однак за сучасної мирової спільності просторові принципи все більш корелюються міжнародними угодами. Однак найбільш яскравим прикладом є приєднання України до Європейської конвенції та укладення країнами СНД Мінської конвенції 1993р. Ці конвенції суттєво корелюють зміст територіального та національного принципів просторової чинності кримінального закону України.

5. Територіальний принцип чинності кримінального закону.

Територіальний принцип просторової чинності (дії) кримінального закону України сформульовано у ст.6 КК. Він полягає в тому, що усі особи, які вчинили злочин на території України, підлягають кримінальній відповідальності на підставі КК України. Основні положення поняття “територія України” закріплені у ст.1-6 ЗУ “Про державний кордон України” від 04.11.1991. (надалі ЗУ): державний кордон України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України 0 суші, вод, надр, повітряного простору” (ст.1 ЗУ). Поняттям “територія України” охоплюються: 1) суша, море, озера та інші водойми, надра землі в межах кордонів України, а також повітряний простір над сушею і водним простором, в т.ч. й над територіальними водами (територіальним морем); 2) військові кораблі, приписані до портів на території України, які знаходяться під прапором України у відкритому морі, у територіальних водах або портах іншої держави; 3) невійськові кораблі, приписані до портів на території України, які знаходяться під прапором України у відкритому морі; 4) військові повітряні судна України, приписані до аеропортів на території України, які під розпізнавальним знаком України знаходяться у відкритому повітряному просторі, у повітряному просторі чи аеродромі іншої держави; 5) невійськові повітряні судна України, які приписані до аеропортів на території України та знаходяться поза її межами у відкритому просторі під розпізнавальним знаком України. Територіальна чинність кримінального закону України поширюється і на іноземні невійськові судна, які знаходяться у територіальних водах чи портах України.

Злочин (у формі готування, замаху, виконання, підмовництва, пособництва, організаційної діяльності) визнається вчиненим на території України якщо він був розпочатий, продовжений або закінчений на території України, або один із співучасників діяв на території України.

Певних обмежень зазнає територіальний принцип чинності кримінального закону і стосовно тих осіб, які користуються дипломатичним імунітетом. Питання про їх відповідальність вирішується дипломатичним шляхом.

6. Принцип громадянства та універсальний принцип дії кримінального закону.

Чинність КК України щодо діянь, вчинених за межами України, визначена в ст.7 КК. Відповідальність за злочини, вчинені за межами України, такі особи несуть за КК України, якщо міжнародними угодами, що ратифіковані ВР України не передбачено інше. Ч.2 ст.7 КК, встановлює що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж саме правопорушення.

7. Чинність кримінального закону в часі (принципи, поняття часу вчинення злочину, зворотня сила).

Злочинність і караність діяння визначаються законом, який діяв під час вчинення цього діяння (ч.2 ст.4 КК). Закон, що усуває караність діяння або пом'якшує покарання, має зворотню силу, тобто поширюється з моменту набрання ним чинності також на діяння, вчинені до його видання. Закон, що встановлює караність діяння або посилює покарання, зворотної сили не має (ст.5 КК). Чинним визнається закон, що набув законної сили до його скасування чи заміни новим законом, а якщо закон було прийнято на певний строк – до закінчення такого строку. Питання набрання законної сили законом врегульовані ч.5 ст.94 КУ: “Закон набирає чинності через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування”. Офіційними джерелами, в яких публікуються закони, є Відомості ВР України та газета “Голос України”.

Усунення або встановлення караності діяння, а також пом'якшення або посилення покарання здійснюється шляхом законодавчого виключення чи введення нового складу злочину, шляхом зміни диспозиції або санкції, а також шляхом введення або виключення обставин, що зменшують або збільшують ступінь суспільної небезпеки певного злочину.

Якщо закон виключає караність діяння, він має зворотню силу – діяння, вчинене особою до набрання цим законом сили, більше не вважається злочинним. Кримінальна справа щодо неї не може бути порушена, а наявна підлягає закриттю за відсутністю складу злочину. Якщо особа вже засуджена і відбуває покарання за певне діяння, вона підлягає звільненню від покарання. Така особа, а також особа, яка повністю відбула покарання за це діяння, визнаються такими, що не мають судимості.

Зворотню силу має і закон, який пом'якшує покарання. Пом'якшення покарання визначається шляхом порівняння санкцій попереднього та нового закону, який набув чинності, як щодо основних, так і до додаткових покарань, а також і до поєднання цих покарань. Якщо новий закон пом'якшує покарання, то застосовується саме він щодо діянь, вчинених до набрання ним чинності.

Особа, яка вчинила злочин до набрання чинності законом, що встановлює караність діяння або посилює покарання, відповідає за законом, який діяв під час вчинення даного злочину.

Тема 2: Поняття злочину та його ознаки.

Згідно ст. 11 КК Злочином є передбачене цим кодексом суспільно небезпечне, винне, діяння(дія чи бездіяльність), скоєне суб'єктом злочину.

Злочин як протигромадське діяння характеризується цілою низкою властивих йому ознак. Окремі з них є основними (обов'язковими), при відсутності яких діяння не може бути визнано злочином, інші - факультативними (необов'язковими). Основні ознаки, у свою чергу, поділяються на двох груп: а) ті, котрі відрізняють злочин від інших соціальних діянь, і б) ті, котрі відрізняють один злочин від іншого.

Загальними ознаками кожного злочину є суспільна небезпека, протиправність, винність і караність діяння. Сукупністю цих ознак злочин відрізняється від всіх інших правопорушень, у тому числі адміністративних і дисциплінарних проступків.

Найбільш важливим із усіх названих ознак є **суспільна небезпека** діяння, що виявляється в зазіханні на суспільний чи державний лад, систему господарства, власність, особу, політичні, трудові, майнові й інші права громадян і правопорядок. Діяння, що не являють собою суспільної небезпеки, вже в силу цього не є злочином (ст.11 КК). Ознака суспільної небезпеки притаманна не тільки злочинам, але і деяким іншим правопорушенням. Однак ступінь суспільної небезпеки останніх набагато менш значна. Злочини відрізняються від інших правопорушень, насамперед, підвищеною суспільною небезпекою зробленого діяння.

Другою загальною ознакою кожного злочину є **протиправність** діяння. Протиправність найтіснішим образом зв'язана із суспільною небезпекою, будучи, власне кажучи, її юридичним вираженням. Злочином визнається тільки таке суспільне діяння, що передбачене кримінальним законом.

Третьою ознакою злочину є **винність**, що виражається в намірі чи необережності особи, що скоїла суспільно небезпечне і протиправне діяння. Особа, що скоїла таке діяння при відсутності провини, кримінальної відповідальності і покаранню не підлягає, а саме діяння не може розглядатися в цьому випадку як злочин.

Так називане об'єктивне зобов'язання, тобто визнання злочинним і кримінально карним діяння особи, що не бажала, не передбачала і по обставинах справи не могла передбачати настання небезпечних наслідків, чужо принципам кримінального права і правосуддя.

Четвертим із загальних ознак злочину є його караність. Оскільки особа зробила суспільно небезпечне, протиправне і винне діяння, воно підлягає кримінальному покаранню. У силу конкретних обставин передбачених кримінальним законом особа, що скоїла злочин, може бути звільнена від кримінальної відповідальності і покарання. Але це не правило, а виключення, що допускається кримінальним законом лише тоді, коли діяння винного чи він сам особисто, чи розслідування судового розгляду утратили свою суспільну небезпеку, а також стосовно зробленого вперше малозначним злочинам.

Крім цих загальних ознак злочину, що відрізняють його від інших правопорушень, слідчий (особа, що проводить дізнання) зобов'язаний установити й інші передбачені законом ознаки, що характеризують дане діяння як злочин і відрізняють його від суміжних чи близьких по характері злочинів. Сукупність таких ознак іменується в науці кримінального права, у кримінально-процесуальному законодавстві, у слідчій і судовій практиці складом злочину.

Відмінність злочинів від інших правопорушень.

Розрізняються злочини і правопорушення, перш за все, за ступенем їх суспільної небезпечності. Проте сам по собі ступінь суспільної небезпечності діяння не може бути єдиним критерієм визначення виду відповідальності за конкретні діяння. Ступінь суспільної небезпечності діяння як головна розмежувальна ознака між злочинами та іншими правопорушеннями визначається всіма його ознаками: формою і видом вини,

мотивом і метою, способом, місцем, обстановкою вчинення діяння і його наслідками. Законодавцем, найчастіше, розмежування здійснюється за наслідками вчинення діяння і, перш за все, за розміром заподіяної шкоди. Від цивільних правопорушень злочин відрізняється, в основному, за ступенем суспільної небезпечності, який, як правило, також визначається розміром заподіяної шкоди. Так, умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян стає злочином лише тоді, коли завдано значної шкоди потерпілому (ч.1 ст.194 КК), а якщо шкода не є значною, то винна особа несе лише цивільно-правову відповідальність, якщо дії по знищенню майна не містять за об'єктом посягання інших ознак, наприклад хуліганства (ст.206 КК).

Найчастіше виникає питання про відмежування злочинів від адміністративних правопорушень. Критеріями розмежування злочинів і адміністративних правопорушень є: 1) розмір заподіяної шкоди; 2) вартість предмета правопорушення; 3) наслідки правопорушення; 4) повторність вчинених дій; 5) ступінь суспільної небезпечності вчинених дій. При розмежування злочинів та інших правопорушень за ступенем їх суспільно небезпечності досить часто необхідно визначити зміст так званих оціночних ознак складу злочину, які використовуються законодавцем, і вживаються, в основному, або як ознаки діяння, або з як ознаки наслідків: “злісне” ухилення від сплати встановлених коштів на утримання дітей (аліментів); “грубе” порушення громадського порядку, “явна” неповага до суспільства; “істотна” шкода державним чи громадським інтересам або охоронюваним законом правам і інтересам окремих фізичних чи юридичних осіб (ст.165 КК); “тяжкі”, “інші тяжкі” наслідки тощо. Визначення змісту оціночних ознак створює певні труднощі при вирішенні питання про ступінь суспільної небезпечності вчинених дій, а відтак, і питання про визнання їх злочинами чи іншими правопорушеннями.

Класифікація злочинів.

Законодавча класифікація злочинів – віднесення злочинів до тих чи інших груп, їх об'єднання в такі групи, яке здійснюється самим законодавцем. Законодавча класифікація злочинів у чинному законодавстві провадиться за різними критеріями:

За ступенем тяжкості:

Злочин невеликої тяжкості (позб волі до 2 років)

Середньої тяжкості (позб волі до 5 років)

Тяжкий злочин (до 10 років)

Особливо тяжкий (більш 10 років або довічне ув'язнення)

За об'єктом посягання

Об'єкт посягання є основою для визначення місця того чи іншого злочину в системі Особливої частини КК і віднесення злочину до тієї чи іншої групи за характером і ступенем суспільної небезпечності. Усі злочини в Особливій частині КК поділені на групи (розділи) за об'єктом посягань, що важливо для визначення підслідності, підсудності, обумовлює ефективність боротьби зі злочинністю на певних етапах розвитку суспільства.

За формою вини.

Найперше всі злочини слід поділити на дві групи: умисні та необережні.

Тема 3: Поняття складу злочину та його значення.

Кожен злочин містить визначені ознаки, характерні для даного складу. Візьмемо, приміром, такий порівняно розповсюджений злочин, як крадіжка особистого майна громадян (ст.185 КК). Ознаками крадіжки є: а) викрадення особистого майна громадян, тобто зазіхання на чужу власність; б) таємний характер викрадення; в) здійснення викрадення навмисно, при наявності корисливого мотиву і мети заволодіти чужим майном і розпорядитися їм як своїм власної; г) здійснення розкрадання особою, яка досягла 14-літнього віку і здатною усвідомлювати свої дії і керувати своїми вчинками (осудною). Для визнання крадіжки, зробленої при обтяжуючих обставинах (ч.2 ст.185 КК), необхідна, крім того, один з наступних ознак: а) здійснення крадіжки повторно; б) здійснення крадіжки за попередньою змовою групою осіб. Обов'язкові ознаки крадіжки, названі вище, є необхідними елементами складу цього злочину. Вони відрізняють крадіжку від інших злочинів, у тому числі і від злочинів проти особистої власності громадян. Так, крадіжка відрізняється від грабежу (ст.186 КК), у першу чергу за ознакою таємності викрадення чужого майна. Всі інші ознаки крадіжки (здійснення її чи удень уночі, здійснення її в чи селі в місті, у чи застосуванням без застосування технічних засобів і т.д.) на склад злочину не впливають. Однак у процесі попереднього розслідування необхідно виявити, досліджувати ці ознаки, тому що без них картина зробленого злочину була б неповної, не відбивала б усього злочину, подій, що відбувалися при його здійсненні.

Елементи та ознаки складу злочину.

Орієнтована сукупність елементів для створення юридичного складу злочину.

Складові частини юридичного складу злочину	Елементи юридичного складу злочину
Об'єкт	Безпосередній об'єкт Предмет злочину Потерпілий від злочину
Об'єктивна сторона	Діяння (дія чи бездіяльність) Наслідки Спосіб вчинення злочину Час вчинення злочину Обстановка (ситуація вчинення злочину) Знаряддя вчинення злочину Засоби вчинення злочину
Суб'єкт	Вік Осудність Спеціальний суб'єкт
Суб'єктивна сторона	Вина Мотив Мета Емоційний стан

Поняття об'єкта злочину та його структура.

Об'єкт як елемент складу злочину – це цінності, що охороняються кримінальним законом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може заподіяти або спричинити шкоду.

Під родовим об'єктом злочину слід розуміти соціальні цінності, на які посягає певна група злочинів. Родовий об'єкт відображає характер суспільної небезпечності певної групи злочинів, внаслідок чого використовується як критерій об'єднання окремих складів злочинів у групи і подальшого розміщення таких груп у Особливій частині КК. За таким принципом побудована, по суті, вся система Особливої частини

Під безпосереднім об'єктом слід розуміти соціальні цінності, на які посягає конкретна злочинна дія або бездіяльність. Від об'єкта як елементу складу злочину безпосередній об'єкт відрізняється тим, що його компонентами є лише суб'єкти і блага, які їм належать. Із родовими безпосередній об'єкт найчастіше співвідноситься як частка та ціле. Але іноді вони співпадають за обсягом. Так, і родовим, і безпосереднім об'єктом вбивства є життя людини. У певних випадках кілька злочинів мають безпосередній об'єкт: напр., безпосереднім об'єктом розкрадань державного або колективного майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення або розтрати є відносини власності.

Предмет злочину не входить у безпосередній об'єкт і утворює окремий клас ознак. Предметом злочину є речі матеріального світу, діючи на які, особа посягає на блага, що належать суб'єктам суспільних відносин. У ряді випадків він є обов'язковою (конструктивною) ознакою об'єкта злочину певного виду. Предмет злочину слід відрізнити від знарядь злочинних дій. Якщо предмет злочину – це те, на що впливає злочинець, то знаряддя – це предмети, за допомогою яких вчиняється злочинне діяння.

Об'єктивна сторона складу злочину (поняття, ознаки).

Об'єктивна сторона є одним з елементів складу злочину. Об'єктивна сторона складу злочину включає такі ознаки: діяння (дія чи бездіяльність), наслідок, причинний зв'язок, спосіб, знаряддя і засоби, місце, час, обстановку вчинення злочину. Більшість із цих ознак належать до факультативних, оскільки їх включають не всі склади конкретних злочинів. Універсальною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є лише діяння.

Суб'єкт злочину (поняття, ознаки).

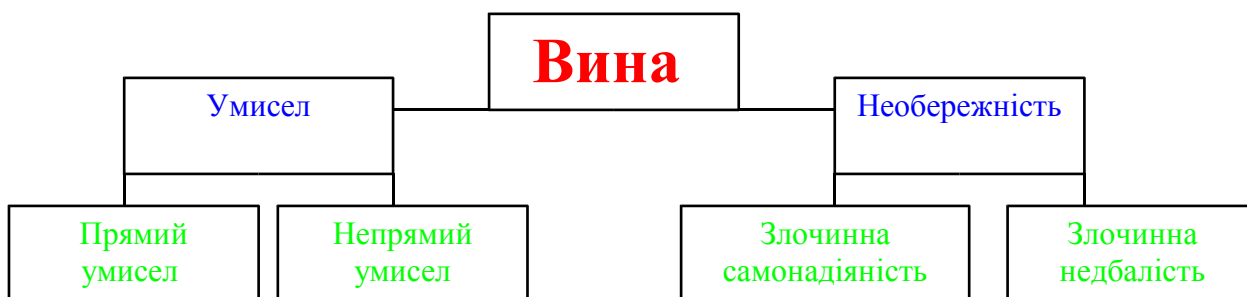
Суб'єктом злочину вважається фізична особа (людина), яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння і спроможна понести за це кримінальну відповідальність. Кримінальна відповідальність пов'язана зі спроможністю людини усвідомлювати свої дії, керувати ними та розуміти небезпечність вчинених нею дій. **Особа, яка вчинила злочин, підлягає кримінальній відповідальності за таких умов:** 1) досягнення до моменту вчинення злочину встановленого кримінальним законом віку; 2) осудності. В КК передбачаються додаткові умови: громадянство, посадове становище, виконання професійних або спеціальних функцій тощо. Таким чином, розрізняють загальний і спеціальний суб'єкт злочину. Кримінальний закон передбачає відповідальність за вчинений злочин лише фізичної особи. за злочинні діяння, що мали місце у процесі діяльності юридичних осіб, відповідає фізична особа, яка вчинила такі діяння (керівник, керівник підрозділу, інший уповноважений) безпосередньо.

Суб'єктивна сторона складу злочину (поняття, ознаки).

Суб'єктивна сторона складу злочину – це внутрішня сутність діяння; це ті внутрішні процеси, які відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого законом суспільно небезпечного діяння. Характерними ознаками (елементами) суб'єктивної сторони злочину є вина, мотив та мета вчинення злочину. Тоді для кваліфікації того чи іншого злочину виняткове значення має встановлення зв'язку зовнішнього прояву поведінки людини з її психічним станом. Почуття, мислення, наміри, мета та воля – це внутрішній, духовний світ людини, її сутність. Усі вони своїй єдності та взаємозв'язку створюють психіку людини, її пізнання. Це дає змогу людині сприймати і

розуміти зовнішній світ, особисті блага і поведінку інших людей, діяльність колективу, суспільства і держави, ставити мету, формувати свою волю і діяти відповідним чином не лише при вчиненні, як правило, правомірних дій, але і при вчиненні суспільно небезпечних діянь. У кримінальному праві враховуються не всі ознаки психіки людини, а в основному, інтелектуальна і вольова, які використовуються при визначенні форм вини – умислу і необережності. Водночас кримінальний закон в окремих випадках вказує на особливий емоційний стан людини як ознаку суб'єктивної сторони складу злочину. Напр., умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання характеризуються не лише умислом, а й таким емоційним станом винного, який значною мірою знижує його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними. Для кваліфікації таких дій винного за вказаними статтями необхідною умовою є сильне душевне хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства або тяжкої образи з боку потерпілого.

Поняття вини та її форми.

Основною і обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кожного злочину є вина особи. Вина – це психічне ставлення особи щодо злочинного діяння, яке вчиняється нею, та його наслідків у формі умислу чи необережності. Вина – це завжди умисел або необережність. Лише за наявності вини особи щодо вчиненої нею дії (бездіяльності) можна говорити про склад злочину як підставу кримінальної відповідальності. Вина – це лише психічне ставлення особи щодо злочинного діяння, яке нею вчиняється. Передумовою вини є осудність особи, яка вчинила злочин, і досягнення нею встановленого щодо кримінальній відповідальності за такий злочин віку. Тобто два елементи складу злочину – суб'єкт і суб'єктивна сторона – становлять суб'єктивну підставу кримінальної відповідальності і тим самим створюють єдину підставу кримінальної відповідальності, якою є склад злочину. Чинне кримінальне законодавство України розрізняє дві форми вини при вчиненні злочину: вину у формі умислу і вину у формі необережності.

Умисел та його види, зміст умислу.

Відповідно до ст.24 КК злочин визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала суспільно небезпечний характер своєї дії або бездіяльності, передбачала її суспільно небезпечні наслідки і бажала їх або свідомо припускала настання цих наслідків. Дві характерні ознаки умислу: інтелектуальна і вольова. Інтелектуальна: 1) усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру своєї дії чи бездіяльності; 2) передбачення її суспільно небезпечних наслідків. Вольова ознака: наявність у суб'єкта бажання настання суспільно небезпечних наслідків від вчиненого ним діяння чи свідоме їх допущення. Залежно від поєднання інтелектуальної у свідомості злочинця інтелектуальної і вольової ознак умисел: прямий і непрямий (евентуальний).

Прямий: 1) особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння; 2) передбачає настання суспільно небезпечних наслідків; 3) бажає їх настання.

Непрямий умисел: 1) особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння; 2) передбачає його суспільно небезпечні наслідки; 3) свідомо припускає їх настання.

Підстава розмежування двох умислів: прямий – особа бажає настання наслідків, непрямий – виявляє байдужість до таких наслідків, не бажає, але свідомо допускає їх настання.

Усвідомлення суспільно небезпечного характеру вчиненого діяння означає, що особа розуміє не лише фактичні обставини, які стосуються об'єкта і об'єктивної сторони складу певного злочину, а й його суспільну небезпечність. Напр., при вчиненні крадіжки винний усвідомлює, що він порушує право власності, таємно викрадає чуже майно і тим самим спричиняє майнову шкоду потерпілому. Осудна особа, яка досягла певного віку, як правило, усвідомлює суспільну небезпечність своєї дії або бездіяльності. При цьому не обов'язково, щоб винний усвідомлював протиправність і караність вчиненого. Кримінальне право ґрунтується на принципі, що незнання закону не звільняє особу від кримінальної відповідальності. Поділ умислу на прямий і непрямий (евентуальний) має важливе значення для кваліфікації злочину, індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання і для відмежування замаху замаху на злочин від закінченого злочину.

Необережність та її види.

До злочинів, які можуть вчинені з необережності, належать, як правило, ті, обов'язковою ознакою котрих є наявність суспільно небезпечних наслідків (злочини з матеріальним складом). Відповідно до ст.25 КК злочин визнається вчиненим з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення, або не передбачала настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити. За змістом ст.25 охоплює два види необережної вини:

злочинну самонадіяність (1 – особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності: інтелектуальний момент, 2 – особа легковажно розраховує на відвернення цих наслідків: вольовий момент)

злочинну недбалість (1- особа не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності; 2 – особа повинна була передбачати такі наслідки; 3 – могла їх передбачати).

Злочин вважається вчиненим за злочинної самонадіяності, коли особа: 1) передбачає лише можливість суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності; 2) розраховує на реальні сили (знання, досвід, вміння, фізичні сили, сили природи) або конкретні обставини (технічні засоби, дії інших сил тощо), які дозволяють уникнути настання суспільно небезпечних наслідків; 3) її розрахунки були легковажними (невиправданими), і такі наслідки настали. При злочинній самонадіяності відсутнє свідоме допущення шкідливих наслідків, оскільки винний сподівається, хоча й легковажно, на певні конкретні обставини, здатні їх відвернути, цим злочинна самонадіяність відрізняється від непрямого умислу, який є надією на везіння, а не на конкретні обставини. Злочинна недбалість виявляється у непередбаченні винним суспільно небезпечних наслідків своєї дії або бездіяльності. Іншими ознаками, притаманними недбалості, є обов'язок і можливість особи передбачити суспільно небезпечні наслідки свого діяння. Обов'язок бути уважним і розсудливим при вчиненні певних дій, передбачити можливість настання їх шкідливих наслідків покладається на громадян законом, спеціальними нормами і правилами, які регулюють службову або професійну діяльність, тощо. Суттєве значення має фактична можливість особи передбачити вказані наслідки, яка пов'язана 1) з певними суб'єктивними властивостями особи (рівень спеціальних знань у конкретній галузі, життєвий та практичний досвід тощо), 2) з тими конкретними умовами, за яких діяла особа.

Випадок (казус) та його характеристика.

Заподіяння шкідливих наслідків при наявності вини необхідно відрізнити від заподіяння шкоди внаслідок казусу (випадку), тобто невинуватого заподіяння шкоди. Для невинуватого заподіяння шкоди (казусу) характерним є те, що особа не усвідомлювала і не

могла усвідомлювати суспільну небезпечність своєї дії (бездіяльності) або не передбачала і не повинна була чи не могла передбачати настання від свого діяння суспільно небезпечного наслідку. Тим самим казус виключає кримінальну відповідальність особи.

Мотив злочину та його види.

Мотив злочину – це усвідомлена спонука особи, яка викликала у неї намір вчинити злочин. Мотив є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину у тих випадках, коли він безпосередньо вказаний у диспозиції кримінального закону.

Мета злочину та її значення для кваліфікації злочинного діяння.

Мета злочину – це бажання особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, досягти певних шкідливих наслідків. Мета – обов'язкова ознака складу злочину лише тоді, коли вона прямо передбачена у диспозиції кримінального закону, і таким чином є обов'язковою (конструктивною) ознакою складу злочину. Це означає, що відповідальність за законом настає лише за такі дії, які вчиняються з вказаною метою.